

Jezovitovo umění možného

V současné české literatuře má specifické místo. K beletrii totiž přišel odjinud. Profesor filozofie a dějin přírodních věd **Stanislav Komárek**. Šestého srpna oslavil pětadesátiny a v nakladatelství Academia, které průběžně pořádá jeho sebrané spisy, právě vydal nový román. Jmenuje se návodně: Jezovita Balbinus.

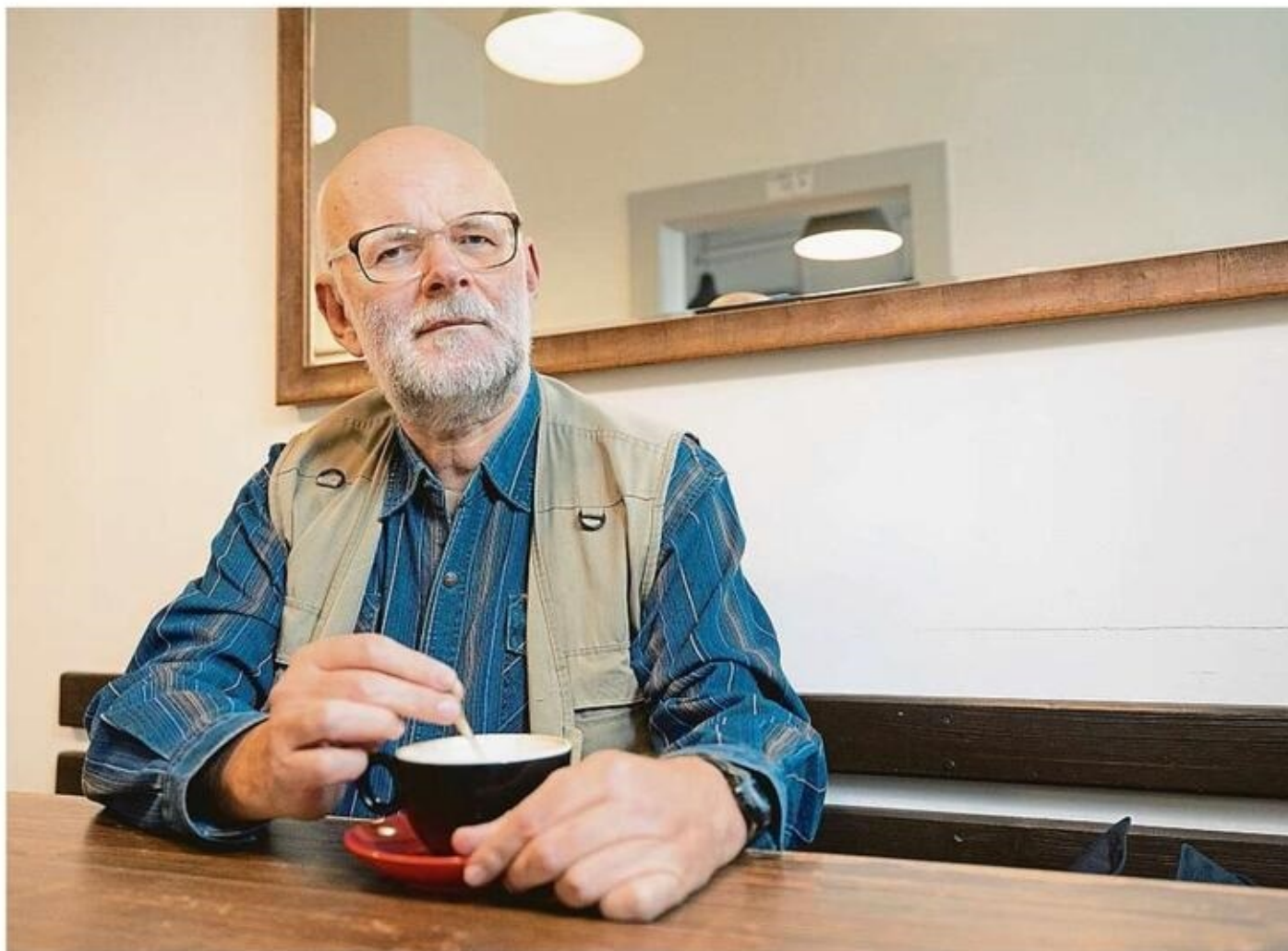
RADIM KOPÁČ

LN Proč Bohuslav Balbín jako románová postava?

Už dávno jsem chtěl zveřejnit v češtině jeho *Miscellanea historica regni Bohemiae I*, což je první soustavný přírodopis Čech. Nakonec jsme jej vydali s mým kamarádem Jiřím Čepelákem, který je latinik, v roce 2016 v nakladatelství Academia. Bylo to neobyčejně pracné, ale snad to jednou někdo docení. Tehdy jsem se s Balbínem, jeho pohnutými životními osudy a obrovským dílem do té míry zapletl, že jsem si předsevzal, že o něm napíšu román. Za covidové izolace a všeobecného blouznění to byla jediná smysluplná činnost, kterou jsem si mohl nadělit. Stěžovat si nemohu ani, že by času byl nedostatek. Výsledek at čtenáři posoudí.

LN Balbín se narodil na kraji třicetileté války. Jak poznamenala jeho život a dílo?

Hodně. Skončila, když mu bylo dvacet sedm let, byl každý rok se v Čechách nebojovalo. Ve svých důsledcích byla pro střední Evropu horší než obě světové dohromady: zahynula třetina obyvatel, z větší části civilistů, žoldnéřská vojska zplundrovala a vypálila značnou část venkova a mnoho měst. I Balbínův otec, rytíř Lukáš Balbín z Vorličné, za té války zemřel, jako ani ne čtyřicetiletý. Sice ne přímo v bitvě, ale na nějakou zdravotní komplikaci, vzniklou při obraně pardubického zámku proti stavovským vojskům. To Balbínovi nebyl ani rok. Rodina přišla postupně zcela na mizinu, jeho rodný Hradec Králové Švédové neobyčejně poničili. A pokoj nebyl ani po skončení války. Roku 1683 Turci oblehli Vídeň a její pád se jevil už jako neodvratný. Co by potom zabránilo tomu, aby se i Čechy staly součástí Osmanské říše?

Román zrozený za covidu. Stanislav Komárek prací na knize Jezovita Balbinus smysluplně využil dobu izolace a všeobecného blouznění. FOTO MAFRA - TOMÁŠ KRIST

LN V knize jste čerpal z dostupných zdrojů, ale taky si leccos přimyslel, třeba vize otce Novoveského. V jakém poměru bylo za českého baroka reálné a fantastické?

Tehdy se legendární a magické prvky mnohem víc prolínaly s každodenností, jak ji chápeme my. Dnes si každý neuvědomuje, že osvícenská distinkce typu „Ohmův zákon je, permonici nejsou“, kterou máme za samozřejmou, je velice pozdní. Doba byla nadšená pro zázraky a ráda o nich psala i četla. Kdo tohle Balbínovi s čtyřsetletým odstupem zazlívá, jedná jako románový major Terazky, který se podivuje, proč Žizka nemá kulomet. Nad naší dobou a jejími pověrami se také jednou budou lidé smát ve stylu „představte si, že ještě počátkem jednadecátého století...“.

LN Dobu, v níž Balbín žil, líčíte skoro jako byste pozoroval hemžení pod sklem mikroskopu. Vychází z toho směsice životní surovosti, ducha bažícího po vědě a poznání, ale taky slušná

porce zábavnosti. Bylo baroko zábavné?

Rozhodně bylo mnohem zábavnější, než my si představujeme. Každá doba musí mít nějaké zábravy, byť je sama o sobě zlá. Jako pamětník vím, že ani komunismus jsme při vši bídě netrávili jen úpěním a steny. Jistě že zábava je forma luxusu, ale připomněl bych zde slova svého guru Zdeňka Neubauera: „Luxus je to, bez čeho se můžeme obejít. To, bez čeho se nemůžeme obejít, je luxus.“

LN Jak to platí pro jezuitu Balbína?

V jezuitských kolejích chovanci běžně sehrávali divadelní představení, chovali si pro zábavu různá zvířata, jejich pedagogové jim předváděli fyzikální pokusy jako atrakci. Ba i scéna s maškarním bálem na konci masopustu, kterou jsem v románu rozvedl, je pramenně doložená. A co teprve pestrá liturgie, okázalé a nákladné pouti, pašijové a vánoční hry! On to byl svého druhu náboženský disneyland pro lid s některými sice nádhernými, ale už lehce

úpadkovými prvky, které pak štvály rané osvícence. Nebál bych se říci, že baroko bylo v něčem zábavnější než přítomná doba, a Balbín, podle řady doložených příhod nepochybně veselá kopa, nebyl výjimkou.

LN Balbína berete mimo jiné jako „jednoho ze zakladatelů lokální turistiky u nás“. Doposavad to prvenství patřilo o sto devadesát let mladšímu Máchovi...

Balbín toho založil věru mnoho. Zcela určitě viděl na vlastní oči výraznou většinu českých měst a hradů a bedlivě si je prohlédl, v tom Máchu rozhodně předbíhal. Asi je na rozdíl od něj neobcházal převážně pěšky, ale spíš na voze či na koni, o tom není mnoho zpráv – i tak to velké pohodlí věru nebylo. Řada jeho cest byla vynucená neustálým překládáním z místa na místo. Také nechodil do hor a na opuštěná místa, o nichž sbíral zprávy jen z druhé ruky od prospektorů a dobrodruhů – doba divokého romantismu byla ještě daleko v budoucnosti. Omezoval se

na výstupy „krotké“, třeba na Říp či horu Sedlo, ačkoli byl podle dobových líčení značně tělesně zdatný; vyšplhal třeba ve Vídni na samou špičku svatoštěpánské věže. Také napsal neobyčejně podrobný místopis Čech, třetí díl jeho *Miscellanei*, který by se při troše dobré vůle dal použít jako bedekr.

LN Balbín vystupuje ve vaší knize v řadě dalších rolí: jako pedagog, historik, hagiograf, obránce a promotér češtiny – ale taky aktivní homosexuál. To je autorská fikce, nebo reálný stav dobové věci?

Naprostá jistota v této věci není, ale velká pravděpodobnost ano. V roce 1661 měl tehdy oblíbený gymnaziální pedagog v Jindřichově Hradci tajemný průšvih, po němž mu zakázali učit a přicházet do kontaktu se studenty. Během jeho dalšího života následoval ještě minimálně jeden podobný trabl. Vzhledem k tomu, že podle řádové korespondence nesměl být ponecháván s chlapci o samotě a zvat si nikoho na pokoj, si lze velmi snadno domyslet, oč asi šlo.

Připomeňme, že Balbín byl svým způsobem také „první skautský vedoucí“ u nás: pro své oblíbence pořádal různé dobrodružné výpravy, třeba do jindřichohradeckých katakomb, a ti ho milovali a podporovali proti různým administrativním šikanám i o řadu desetiletí později. Oblíbená obrozenecská teze, že byl izolován pro své „horoucí vlastenectví“, aby nemohl studentům vštěpovat odpor proti domu habsburskému, je spíše přáním otce myšlenky. Ale nikdo u toho všeho nebyl. S domem habsburským byl Balbín na každý pád dosti zadobře.

LN Do jaké míry byl Balbín důležitým předchůdcem pro národní obrozenec?

Do značné. Tím, že je o více než sto let předešel v jazykovém pojetí národa. Balbínovu *Obranu* vydal podle tehdy nalezeného rukopisu František Martin Pelcl roku 1775. Policejní úřady mu nevěřily, že to nenapsal sám, a musel jim starý manuskript v latině předvést, aby se vyhnul komplikacím. Do té doby se vlastenectví chápalo jako vlastenectví zemské, odpovídající německému výrazu „böhmisch“, zahrnující oba zemské národy, na rozdíl od „tschechisch“, zahrnující jen etnické Čechy. Ne, že by to Balbín také takhle nechápal – a německy uměl plynule, dokonce se zdá, že měl německojazyčných přátel víc než českých, kamarádlil se například s Lamingerem z Albenreuthu, známým Lomikarem.

LN Čím mluví Balbín k dnešku?

Mne jako biologa zaujal původně tím, že byl také prvním zoologem, kterého lze brát vážně. Jeho seznam českých ptáků a ryb a postřehy o jejich biologii byly překonány až v 19. století. Teprve později jsem si uvědomil, že je to krásný příklad toho, jak intelektuál v těžkých dobách zakofení téměř na holé skále a věnuje se umění možného. Obávám se, že po mnohých z nás i dnes zůstanou nějaké texty, které si za živa netroufneme vydat, jako on svou *Obranu*. Je fascinující, jak moc se Balbín tohoto nelehkého úkolu zhostil se ctí.

LN K beletrii jste se vrátil po patnáctileté pauze. Máte v plánu další románové práce?

Trochu uvažuji ještě o dvou, ale nenapsal jsem z nich ještě ani řádek. A už jsem postarší pán: dneška tu jsem a zítra být nemusím. Tak se nechme překvapit.

Autor je literární a výtvarný kritik